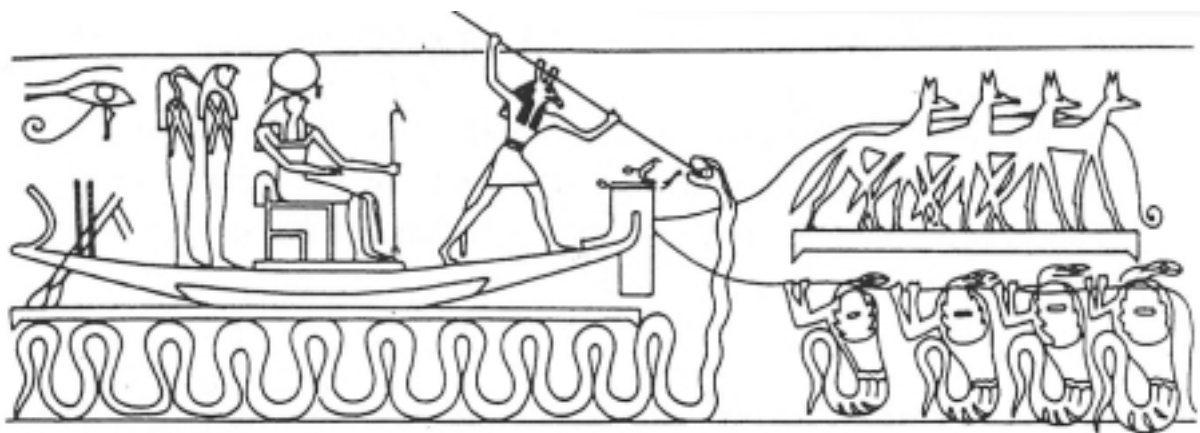

Teologiska institutionen
Uppsala universitet
HT 2000

ORMENS VÄG . . .

en religionshistorisk översikt

Religionshistoria C
Handledare:
Kaarina Drynjeva

Kristina W-Hedman
Bispbergs Skola
783 90 Säter
k.w.h@lakris.nu

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING:

Bakgrund	sid 3
Syfte och problemformulering	sid 4
Metod och material	sid 4
Teorier	sid 4

HUVUDDDEL:

1. RESULTAT

Babylonien	sid 6
Egypten	sid 9
Grekland samt östra Medelhavsregionen	sid 10
Bibeln; judisk/kristen tradition	sid 12
Tealogerna	sid 14
C G Jung	sid 16

2. DISKUSSION

Tealogernas ståndpunkt	sid 19
C G Jungs ståndpunkt	sid 22

3. AVSLUTNING

Allmänt	sid 24
Gilgamesh/Inanna	sid 25
Bibeln/gnostiska evangelier	sid 26
Slutsats	sid 28

SAMMANFATTNING	sid 29
----------------	--------

Litteratur- och referensförteckning	sid 31
-------------------------------------	--------

Bildtexter	sid 32
------------	--------

INLEDNING

Bakgrund

'Ormen' som sådan representerar en känsloladdad potential. Blotta tanken att råka på en orm ute i naturen får de flesta av oss att känna sig olustiga, somliga lider av ren ormskräck. Även om risken att bli ormbiten är tämligen minimal - det är säkert mycket farligare att t.ex. åka bil - bär vi med oss denna ängslan och motvilja.

I den västerländska kristna kontexten ses ormen som en onskans representant. Detta torde, medvetet eller omedvetet, ha påverkat vår inställning. Jag har velat försöka få distans till denna prägling genom att forska under temat 'orm'; min ambition är framförallt, förutom att teckna en schematisk bild av 'ormens väg' genom religionshistorien, att försöka finna andra förhållningssätt än det gängse västerländska och sålunda något kunna belysa denna problematik.

Ämnet är enormt stort, ormen hör till de symboler som har en världsomfattande spridning. Jag måste i första hand begränsa materialet till vad jag finner relevant i relation till mitt eget liv i Sverige år 2000. Eftersom jag är kvinna samt intresserad av jungiansk psykologi anser jag dessa båda fakta vara lämpliga utgångspunkter när jag letar material för min ormforskning. (Jag är även verksam som konstnär och har arbetat med orrtemat i en installation i konstprojektet Dalens Ande¹.)

¹ Se min uppsats 'Mandorla' och 'Kvaternitet' – vad är det? <http://www.lakris.nu/kwh>

Syfte och problemformulering

Vår historia har i huvudsak skrivits av män (för män). Jag önskar här som jämförelse lyfta fram några kvinnliga forskningsresultat och väljer härvidlag att ta upp den svenska feministiska föreningen Tealogornas synpunkter.

Har kristendomen, en patriarkal och hierarkiskt uppbyggd organisation och religion, förnekat och nedvärderat ormen, denna 'Gudinnans' symbol *par excellence*, på grund av att den symboliserar ett potentiellt hot mot den patriarkala makten?

Material och metoder

Jag kommer att söka efter ormtemat i tillgänglig sekundärlitteratur som jag finner relevant. Detta innebär även att materialet i stort sett begränsas till att ha sitt ursprung i främre Orienten samt östra Medelhavsområdet.

Jag väljer ett fenomenologiskt och heuristiskt ('kartläggande') arbetssätt.

Teorier

Tealogerna.. Denna förening bildades 1996 i Stockholm på initiativ av författarinnan Birgitta Onsell. Hon har i flera böcker² skrivit om den forntida gudinnekult som på senare år uppmärksammats, inte minst genom antropologen Marija Gimbutas forskning.³

Tealogerna är en politiskt och religiöst obunden kvinnoförening. Den har vuxit fram ur det alltmer vaknande behovet av Gudinnekunskap och längtan efter att se *hela* historien – inte enbart männens del av den. Tealogerna är en följd av kvinnors sökande efter egna rötter, delaktighet i gudomshistorien, och svar på den eviga frågan: Varför ser "världen" oss kvinnor som mindre värda? (Citat ur broschyr)

² *Jordens Moder i Norden* (1990), *Efter tusen år av tystnad, Gudinnebilder och glömda spår* (1994) Carlssons

³ t.ex. *The Language of the Goddess* (1989) Thames and Hudson Ltd, London

Feminismen vill studera, blottlägga och förändra i vårt samhälle förekommande maktstrukturer. Den innefattar många olika teorier; grovt förenklat kan man tala om två helt skilda riktningar, *konstruktionism* och *essentialism*:

En företrädare för konstruktionismen är t.ex. Simone de Bouvoir med parollen ”man föds inte till kvinna, man *blir* det”. Därmed menas således att det inte är inre egenskaper utan uppfostran och dylikt som skapar en kvinnlig prägel. Denna syn sammanfaller med Sigmund Freuds idéer (’psykoanalysens’ fader).

Essentialismen däremot är en ’särartsfeminism’ som anser att kvinnligheten i sig har egenskaper som är nedvärderade men som bör uppvärderas. Denna riktning härstammar från Ellen Key: ”Kvinnan är olik men jämlik och ska bevara sin särart.” Man blundar för t.ex. kulturella skillnader och förändringar. Carl Gustav Jung (’den analytiska psykologins’ fader) företräder denna syn. (Så även ’tealogorna’ om jag förstått saken rätt.)

I denna skola hävdas ofta att *både* män och kvinnor är bärare av såväl den maskulina som den feminina *principen*. Underförstått representerar dessa principer olika egenskaper t.ex.:

Maskulin princip

Makt, härsklystnad

Rörelse

Logik (höger); teknik

Särskiljande förmåga; analys

Extravert

Disciplin, förnuft

Konkurrens, målinriktning

Aktivitet

Ljus, dag

Rationalitet

Medvetet

Stringens, rigiditet, saklighet

Intellekt, ande

Feminin princip

Kraft, samverkan

Vila

Känsla (vänster); natur

Helhetsseende

Introvert

Instinkt, känsla

Solidaritet, ’processorientering’

Passivitet

Mörker, natt

Irrationalitet

Omedvetet

’Flum’, flexibilitet, fantasi

Sensualism, materia

(Samtliga egenskaper kan ses på ’en löpande skala’; de har en positiv och en negativ aspekt.)

Jungiansk psykologi. C G Jung (1875 - 1961) var psykolog (psykiater) men även teolog och filosof. Han har haft ett stort internationellt inflytande inom många skilda områden, inte minst har hans idéer påverkat många konstnärer, författare och filmskapare. Han menade att om människan blir medveten om de båda polerna inom sig, den maskulina och den feminina, skapas en harmonisk balans i psyket; en helhet. Något som i sin förlängning även gäller hela samhället.

Han skapade bland annat den berömda arketypläran: *Arketyper* är medfödda grundelement som strukturerar det mänskliga psyket. Arketyperna är universella och har sin hemvist i det av Jung myntade begreppet *det kollektivt omedvetna*, och de är abstrakta – de manifesteras blott genom *den arketypisk bilden*, vilken kan ta sig många olika, t.ex. kulturellt betingade, uttryck. Exempel på arketyper är 'animus'/'anima', 'skuggan' och 'Självet' (vilket symboliserar just ovanstående helhet, dvs är en medvetandegjord syntes av den manliga och den kvinnliga aspekten).⁴

Han besatt också gedigna religionshistoriska kunskaper, och han var bevandrad i mytologi, gnosticism, alkemi, astrologi osv.

HUVUDDDEL

1. RESULTAT

Babylonien

Det forna Babyloniens äldsta kända kultur är den *sumeriska*. Viktiga städer var Uruk och Ur. Sentida utgrävningar har där funnit utsökta konstalster i form av guldsmycken och konstföremål.

Sumererna grundlade hela den babyloniska kulturen; deras verk övertogs och utvecklades vidare av semiterna. De uppfann även den s.k. kilskriften. Lika stor betydelse som de hade på det kulturella området hade de på det religiösa – den rika babyloniska gudavärlden bestod i huvudsak av sumeriska gudomligheter, ibland dock under andra namn. Sumeriskan fortsatte att vara det heliga språk på vilket tempelritualen ägde rum, långt efter det att det sumeriska folket var utdött. (Man har ej kunnat finna något annat språk som visar släktskap med det sumeriska språket.)

⁴ se t.ex. Daryl Sharp: *Jungiansk ordbok* (CJP) och Edward Whitmont: *Symbolernas värld* (CJP)

Exempel på religiösa myter från denna avlägsna tid och kultur är de som handlar om halvguden (rättare sagt tredjedels-) Gilgamesh respektive gudinnan Inanna. De är rika på dramatik och poesi, och fortfarande efter många tusen år angelägen litteratur:

Gilgames-eposet är världens äldsta litterära verk. Det nedtecknades för omkring 5000 år sedan i kilskrift på lertavlor som påträffats och tolkats först i vår tid. Det berättar om de äventyr som Gilgames, kung i staden Uruk i det forntida Mesopotamien, upplever tillsammans med sin vän, den vilde Enkidu. Men den beskriver också en människas sökande efter svaren på livets och dödens gåtor.⁵

Gilgamesh söker under svåra strapatser och äventyr det eviga livets blomma, han måste ta sig över dödens hav för att nå den. När han väl, mot alla odds, funnit denna odödlighetsväxt på havets botten rövas den bort av *en orm* – som sålunda får pånyttfödelsens gåva; hudömsningen:

Gilgamesh sade till honom, till skepparen Ursanabi:

Ursanabi, denna ört är en trollört, genom vilken människan återfår sin livskraft. Jag vill föra den till fållrika Uruk och låta människorna äta av den. Dess namn är ”gråhårig-blirmänniskan-åter-ung”. Också jag vill äta av den för att åter bli ung.

Efter tjugo dubbeltimmar intogo de ett mål, efter trettio dubbeltimmar höllo de rast.

När Gilgamesh såg en grop, vars vatten var kallt, steg han ned i den för att två sig i vattnet.

En orm kände lukten av örten, kröp upp ur sitt gömsle och snappade bort örten.

Vid sin bortgång bytte ormen skinn!⁶ (Min kursivering)

Då satte sig Gilgames och brast i gråt.

Över hans ansikte runno tårar.

Inanna (Ishtar i den akkadiska versionen) var fruktsamhetens och den sexuella kärlekens högsta gudinna. Den mest kända myten om henne, vilken tolkats från kilskriftstavlor, beskriver hennes nedstigande i underjorden⁷:

⁵ se *Gilgames*-eposet, tolkat och förklarat av Knut Tallqvist (AWE/GEBERS)

⁶ se Tallqvist sid 100

Det är tänkbart att hon vill utvidga sitt välde dit. Innan hon ger sig av instruerar hon sin visir Ninshubur om att vända sig till tre gudar för att få hjälp för den händelse att hon inte kommer tillbaka. I underjorden måste hon gå genom sju portar och vid var och en lägga ifrån sig ett klädesplagg och ett smycke så att hon slutligen är naken och berövad all den makt som hennes skrud symboliserar. Hon möter gudinnan Ereshkigal, hennes syster och underjordens härskarinna, och försöker ta ifrån henne tronen men blir dömd till döden och hennes kropp hängs på en spik i en mur. Ninshubur misstänker att en katastrof har inträffat och vänder sig till guden Enki, som av smutsen under sina naglar skapar två könlösa varelser och ger dem Livets växt och Livets vatten. De tränger sig fram till Ishtar och återger henne livet, men hon får inte ge sig av annat än om hon skaffar en ersättare för sig själv. Hon lämnar underjorden, följd av fruktansvärda demoner, och utnämner sin make Dumuzi (Tamnuz) som ersättare. Poemet slutar med ett tal som påbjuder att Dumuzi skall tillbringa halva året i underjorden och hans syster Geshtinanna, ”Vinrankans dam”, den andra halvan.⁸

I eposets inledning planteras ett mytiskt träd, ett *huluppu*-träd:

Under de första dagarna, under de allra första dagarna,
Under de första nätterna, under de allra första nätterna,
Under de första åren, under de allra första åren,

/ --- /

Vid den tiden planterades ett träd,
Ett enda träd, ett *huluppu*-träd,

/ --- /

Med sina händer vårdade Inannaträdet
Med sin fot trampade hon till jorden runt trädet.

/ --- /

Då byggde en orm

Som inte lät sig blidkas

Sitt bo i huluppu-trädets rötter.

Anzu-fågeln födde upp sina ungar i trädets grenar.

Och den mörka jungfrun Lilith byggde sig ett hem i trädets stam. (Min kursivering)

⁷ se INANNA, HIMLENS OCH JORDENS DROTTNING (TREVJ)

Tamnuz/Dumuzi var en sumerisk och senare även en semitisk fruktbarhetsgud. Namnet är en förkortning av Dumī-zi-ab-zu, vilket betyder ”vattendjupets trogne son”. I myterna berättas om honom, liksom om andra fruktbarhetsgudar, att han periodvis var fängslad i underjorden. Av allt att döma har Tamnuz dock ursprungligen inte varit en gud, utan en gudinna. I flera sumeriska inskrifter kallas han för ”Härskarinnan i staden Kinuir”, där han hade ett stort tempel. Hans namn kan då ha varit Ama-Usomgal-an-an, som är ett vanligt binamn till Tamnuz i de äldsta hymnerna, och som betyder ”*Moder Ormen/Snoken*”.⁹

Inanna/Isthars härstamning är dunkel, som ’himlens drottning’ personifierade hon planeten Venus. Sannolikt har dock flera ursprungligen självständiga gudomligheter uppgått och sammanflutit i hennes gestalt. En sådan är t.ex. *Nincharsag*, ’bergets härskarinna’. Det är förmodligen hon som stundom framställts i ko-gestalt (jfr. egyptiska Hathor). Hon ses även avbildad med ett diande barn vid sitt bröst; från huvudet till midjan är hennes kropp en naken kvinnas, *från midjan och neråt är hon betäckt av fjäll som en orm*.¹⁰

Egypten

Herodotos andra bok (ca. 430 f.v.t.) och Plutarchos (ca. 50-120 e.v.t.) bok ”Om Isis och Osiris” är fortfarande viktiga källor till egyptisk religion, men det var först med fransmannen Jean Francois Champollions tydning av hieroglyferna (1822) som de klassiska författarna kunde ses i sitt sammanhang.

Den första större textkorpusen är de kungliga *pyramidtexterna*. De härstammar från slutet av det egyptiska Gamla riket (2695 - 2160 f.v.t.). De tidiga stora pyramiderna i vilka kungen begravdes blev efter hand allt mindre och det är i detta sammanhang som dessa religiösa inskriptioner dyker upp i gravkamrarna.

Under följande perioder (Första mellantiden, 2160 - 1991, samt Mellersta riket, 1991 - 1785) blev *sarkofagtexterna* vanliga, det är ’dödslitteratur’ på insidan av även icke-kungliga personers sarkofager.

Traditionen från pyramid- och sarkofagtexterna fördes i Nya riket (1540 - 1070) vidare i *Dödsboken*, en papyrusrulle med text och ibland bilder, som allt fler efterhand får med sig i graven. Den egyptiska tempelkulten, hymner och ritualtexter, finns nu även bevarade i

⁸ se PRISMAS STORA BOK OM MYTOLOGI, sid 61

⁹ se Efraim Briem *Mysterier och mysterieföbund*, sid 98

tempelinskriftioner och böcker. Samtidigt skapades en ny form av dödslitteratur, de s.k. *Underjordsböckerna*. De består av bildserier i de klippgravar i *Konungarnas dal* där det Nya rikets kungar begravdes, och de skildrar solens väg genom underjorden till dess den återuppstår om morgonen. Det är naturens regenerativa rytm som här får utgöra förebild för den döde kungens återfödelse.¹¹

Alla viktiga händelser hade i Egypten sin mytiska förebild; det som skedde 'i urtiden' skedde inte en gång för alla, utan som en upprepningens ständiga förebild. Nattmörkret är följaktligen samtidigt urmörkret. En oerhört central tanke i egyptisk religion är att *livet uppstår ur döden*. I *Underjordsböckerna* beskrivs solens färd genom underjorden under nattens tolv timmar. Genom hela natten måste solguden Re under sin underjordiska resa strida mot sin ärkefiende den väldiga *ormen Apep/Apophis* som slukar ljuset, men under de sista timmarna *går Re själv in i en stor orm ur vilken han stiger fram förnygrad* för att i gryningen återfödas. Apep/Apophis symboliserar de ständigt hotande kaoskrafterna. *Seth* hjälper Re i kampen mot denne (se omslagsbilden).

Underjordsböckerna har även tolkats som en sorts handböcker för resande i dödsriket. Uppenbarligen skildrar dessa bilder en återfödelseprocess: solens resa genom natten, döden och underjorden, tills den på nytt uppstår vid horisonten i öst.

Ormar är ett vanligt förekommande motiv, ofta förknippade med urgudar. Amon var t.ex. i sin ormskepnad den första varelsen i urvattnet, densamme som befruktade det kosmiska ägget. Ormen kom senare dock främst att associeras med gudinnor.

Atum var en skapargud som dyrkades i Heliopolis. Han framträdde som en orm ur det ursprungliga kaos men visade sig vanligen i mänsklig gestalt.¹² Atum betyder 'ingenting' och 'allt'. Atum är *androgyn* och representerar den yttersta absoluta enheten, ingentinget, som föregår skapelsen.¹³

Grekland samt östra Medelhavsregionen

Relativt nya utgrävningar har visat att det redan ca. 3000 f.v.t. kan ha funnits offentliga kultplatser på Cypern. Kulten kring en Modergudinna, som senare fick sällskap av en manlig

¹⁰ se Edv. Lehmann *ILLUSTRERAD RELIGIONSHISTORIA* (A. Bonniers förlag), sid 120-121

¹¹ se Jensen, Rothstein, Sörensen *RELIGIONSHISTORIA* (Nya Doxa)

¹² se *PRISMAS STORA BOK OM MYTOLOGI*, sid 47

¹³ se Gertie Englund *Så tänkte de* (Carlssons), sid 114 -116

fruktbarhetsgud¹⁴, löper som en röd tråd genom seklerna för att via *Astarte* och *Afrodite* slutligen utmytna i tillbedjan av jungfru *Maria*. (Många 'gudinnor' synes dock ha varit androgyna; Hermafróditos, en gud med bisexuella drag, var f.ö. son till Afrodite och Hermes.). Här fanns forntidens mest berömda Afroditetempel. Vid ruinerna av detta finns en hörnsten. Vid detta stenblock dyrkas ännu idag Panayyía Galatariótissa som betyder Den Mjölkgivande Jungfrun. (Kvinnorna tillbad henne i äldre tider vid Afrodites fallosformade 'Svarta Sten' tills den 1935 fördes till Cypernmuseet i Nikosia.)¹⁵

Mot slutet av tidigcyprisk tid fick gudinnan sällskap av *ormar* och behornade djur (främst tjurar). Flera tjurar har ormar som ringlar runt sina kroppar. Här torde finnas en koppling mellan fruktbarhet och *underjorden*.

Under sencyprisk tid upplevde Cypern en storhetstid och efter 1400 f.v.t. ökade inflytandet från Främre Orienten. En ny typ av kultfigurer, nakna och med överdrivet kvinnliga former, blev mycket vanliga. Förebilden var Inanna/Isthar/Astarte:

Gudinnan ansvarade för fruktsamheten hos människor och djur. Hon var både moder och maka, och förenade sig med sin son i ett heligt bröllop, då naturens fruktsamhet på magisk väg garanterades. När Gudinnans son och älskare försvann, föröddes naturen och ingenting växte. Då steg hon ner i underjorden för att hämta sin älskare, så att livet på jorden kunde återvända.¹⁶

Kreta var från ca. 1600 f.v.t. ett blomstrande kultur- och handelscentrum (den minoiska perioden), några århundraden senare blev Mykene på det grekiska fastlandet ett kulturellt centrum. Sannolikt var influenserna från både Främre Orienten och Egypten stora.¹⁷ 'Grekisk religion' är alltså som sådan synkretistisk men samtidigt något mer än summan av en rad kultur-och religionsmöten.

En kretensisk gudinna kom till Cypern ca. 1000 f.v.t. Hon bar kläder (dvs visade inga tecken som relaterade till fruktbarhet), och höll i sina höjda händer ofta *ormar*. De höjda händerna torde beskriva en gest som förmedlar kontakt mellan människan och 'det överjordiska'. (I antiken bad man i upprätt ställning och lyfte armarna med handens insida vänd utåt och uppåt,

¹⁴ se Marie-Louise Winbladh *DEN SKÄGGIGA GUDINNAN* (Valentin förlag)

¹⁵ se M-L Winbladh, sid 7

¹⁶ se Marie-Louise Winbladh *DEN SKÄGGIGA GUDINNAN*, sid 18

¹⁷ se Edv. Lehmann *ILL. RELIGIONSHISTORIA*, (Martin P. Nilsson) och även Martin Bernal *Svart Athena*, Brutus Östlings förlag (1997)

den s.k. orante-ställningen. Endast vid bön till de underjordiska knäböjde man och slog med händerna på jorden.¹⁸⁾

Den Stora Gudinnan från äldre tid, som ofta framställdes med *en orm ringlad runt sin vänstra arm*, differentierades efter hand i Athena, Artimes, Hera och Demeter. Den sistnämnda spelade tillsammans med sin dotter Kore/Persefone huvudrollen i de eleusinska mysterierna, där mysten under initieringsriten bl.a. skulle vidröra den orm som Gudinnan bar i en korg.

Ormen var Athenas heliga djur; i hennes tempel på Akropolis i Athen levde hennes husskyddande orm, som endast övergav templet endast vid persernas anfall då athenarna utrymde staden. På Kreta har små kvinnliga idoler omlindade med ormar påträffats bland kultföremål i huskapellen.

De *ktoniska* ('inifrån jorden kommande') gudarna/gudinnorna i den grekiska gudavärlden, t.ex. Hades och Persefone, var himmels gudarnas motsats. *De representerade hemlighetsfulla makter och uppfattades ofta som hund- eller ormgestaltade. Ge/Chtonia/Gaia*, det vill säga Moder Jord, var deras härskarinna.

Zeus markerade 'världens centrum' i Delfi med en stor sten kallad omfalos (navel). Den vaktades av en montruös orm, Pyton - som senare visserligen dödades av Apollon men må associeras med det vida berömda oraklet därstädes, *pythian*.

Egyptiska gudar, t.ex. Isis och Serapis (vilken var en sammanslagning av Osiris och Apis, en fruktbarhets- och läkegud) spreds snabbt i medelhavsregionen under ptolemeiska tiden (efter 323 f.v.t.). Ett annat exempel är Imhotep, universalgeni och läkare som i Grekland under

¹⁸ se Edv. Lehmann ILLUSTRERAD RELIGIONSHISTORIA, A.Bonniers förlag

namnet Imuthes kom att förknippas med Apollons son *Askleipos*, läkekonstens gud. I kulten kring honom ingick att sova i ett tempel eller på en annan helig plats för att bli botad genom en gudomlig uppenbarelse i drömmen (*inkubation*). Staven och ormen var Askleipos´ attribut. Han importerades f.ö. på 200-talet *i form av en orm* till Rom, för att där stävja en pestepidemi.

Hermes var bl.a. psykopomp, dvs han ledsagade de dödas själar till underjorden. Med hjälp av sin stav (‘mercuriistaven’), vilken var bevingad och omslingrad av två ormar, kunde han söva de dödliga och även återföra deras själar till livet då detta någon gång tilläts ske.¹⁹

Bibeln²⁰; judisk/kristen tradition

‘*Basilisk*’ = ett fabeldjur, enligt Plinius en ofantlig orm, som dödar genom sin blick och bortdriver allt levande genom sina fruktansvärda ljud. Under medeltiden föreställde man sig detta djur såsom framkläckt ur ett tuppägg av paddor och ormar, /---/. I den kristna konsten, där den symboliserar djävulen, framställs basiliken som en krönt tupp med ormsvans.

‘*Leviatan*’ = ett havsvidunder, krokodil eller orm (Job 40 - 41), ibland använt som symbol för Egypten eller Assyrien (Ps. 74:14, Jes. 27:1); i senare tradition har många myter knutits till Leviatan.²¹

Gamla testamentet (GT):

Förutom den listiga ormen som förleder/upplyser Eva i första Mosebokens tredje kapitel finns i Bibeln ett antal andra anspelningar på ormens förmenta ondska.

Jesaja kapitel 14 innehåller en sång över Babels konungs fall, en profetia mot Assyrien samt en utsaga angående Filisteer. I vers 29 står att läsa ” ... Ty från *ormens rot* (med hänsyftning till Babylon) skall en basilisk komma, och dennes avkomma bliver en flygande drake.” I kapitel 27:1-2 utmålas farhågor kring Leviatan, i kapitel 30:6 en utsaga om ”Söderlandets (dvs Egyptens) odjur”. Vidare finns ’nedsättande’ allusioner till ormar och liknande väsen i kap. 34:15, 59:5, 65:25.

I *Jeremias* profetia om Egypten kap. 46:22 står det: ”Tyst smyger hon undan som *en krälände orm*...” Liknande negativa och pessimistiska tongångar återfinns i *Amos* kap.5:19, kap.9:3 och i *Mika* kap. 7:17.

¹⁹ se Henrikson, Törmgren, Hansson *HEXIKON* (Bra Böcker)

²⁰ 1917 års översättning

²¹ se *Sv. Uppslagsbok* (1933)

Nya testamentet (NT):

I *Matteus*' evangelium kap. 3:7 kallar Johannes Döparen farisээр och sadducээр som vill låta sig döpas för "I huggormars avföda... ". Samma uttryck återfinnes i kap.12:34; så även i kap.23:33. I *Matteus* kap.10:16 som handlar om när Jesus sänder ut sina tolv lärjungar, står dock i motsats till ovanstående omdömen "Varen fördenskull *kloka som ormar* och..."

Se även övriga evangelister, *Markus* kap.16:18, *Lukas* kap.3:7, kap.10:19, kap.11:11. I *Johannes*' evangelium kap.3:14 står "Och såsom *Moses upphöjde ormen i öknen, så måste Människosonen bliva upphöjd,...*" (se även andra Moseboken kap.4:2-4 där det beskrivs hur Moses stav först förvandlas till en orm och sedan åter till en stav).

I *Apostlagärningarna* kap.28 återgives en episod då Paulus blir ormbiten. De närvarande personerna sade då till varandra: "Helt visst är denne man en dråpare, som *rättvisans gudinna* icke tillstodjer att leva,..." (vers 4). Han överlevde dock oskadd, man ändrade då mening och höll honom för 'en gud'.

Johannes' *uppenbarelse* kap.12, vers 1: "Och ett stort tecken visade sig i himmelen: där syntes en kvinna, som hade solen till sin klädnad och månen under sina fötter, och en krans av tolv stjärnor på sitt huvud."

Vers 9: "Och *den store draken, den gamle ormen*, blev nedkastad, han som kallas Djävul och Satan, och som förvillar hela världen; ..."

Vers 14: "Men åt kvinnan gavs den stora örnens två vingar, för att hon skulle flyga ut i öknen till den plats där hon skulle få sitt uppehälle under en tid och tider och en halv tid, fjärran från ormens åsyn."

Vers 15: "Då sprutade ormen ur sitt gap vatten efter kvinnan såsom en ström, för att strömmen skulle bortföra henne."

Vers 16: "Men jorden kom till kvinnans hjälp; jorden öppnade sin mun och drack upp strömmen, som draken hade sprutat ut ur sitt gap."

Vers 17: "Och draken vredgades än mer på kvinnan och gick åstad för att föra krig mot de övriga av hennes säd, mot dem som hålla Guds bud och hava Jesu vittnesbörd."

Tealogerna

Birgitta Onsell, på vars initiativ föreningen Tealogerna har bildats, är svensk pionjär inom gudinneforskning. Hon stred för att få med ett kort förord i nyöversättningen av Bibelns Gamla testamente men fick blankt nej av Bibelkommisionen. Hennes ambition var att bidra

med en historiskt betingad förklaring till det kvinnoförtryck/förakt som hon anser att GT företräder. Den väl dokumenterade forskning hon åberopar (t.ex. M. Gimbutas) handlar om forntida vitt spridda fruktbarhets- och gudinnekulturer, vilka den patriarkala kultur med en straffande, fruktad och enväldig Herren Gud som är oss bekant genom Gamla testamentet, underkuvade. ”Kraften att föda ersattes därmed av makten att döda.”

- Hela vår kultur bygger på Gamla testamentets herravälde, hierarki och dubbla människosyn, det vill säga att kvinnor är mindre värda än män. Den världsbilden har vi fått i arv - även om vi är sekulariserade och inte anser oss religiösa, menar Birgitta Onsell.²²

I hennes bok ”Efter tusen år av tystnad...”²³ heter ett kapitel *Gudinnan i ormen*:

Intet djur kan i vår kultur vara mer religiöst kvinnoförknippat än den gåtfulla *omen*. Och bakgrunden är - för att uttrycka saken försiktigt - inte ointressant.

Ormen har en helt speciell förmåga, vilken natureligionens människor tidigt uppmärksammat: den förmådde att föda sig själv på nytt. Det vill säga, årligen krängde den av sig sitt gamla skinn, trädde fram i ny färgklar dräkt. Bar ormen på Livets hemlighet?

Det var Liv som gällde och livsgåtan som skulle lösas. Uppenbarligen hade ormen lyckats med detta, tillägnat sig denna kunskap. Till yttermera visso var detta djur, som rörde sig utan ben, som levde på marken och slingrade sig i träden, i stånd att med sin kropp bilda en cirkel, evighetstecknet. Och sov ormen någonsin?

I ”gudinnekonsten” vimlar det av ormgudinnor i olika skepnader. Det är logiskt. Den kvinnliga gudomen var i pakt med livet och följaktligen också med den pånyttskapande ormen. Båda ägde den förborgade Kunskapen.

Några direkta gudomliga ”ormmän” har inte spårats, men symbolböckerna säger att ormen även varit förknippad med det manliga könet.

Kapitlet är rikt illustrerat, bl.a. visas en fascinerande 5-6000 år gammal statyett från Irak föreställande en leende ormgudinna som ömt håller ett litet barn mot sitt bröst. Armarna antyds vara bevingade. Vidare en strängt stiliserad variant med armarna graciöst höjda i åkallan. Och en bildsten från Gotland - ca 500 e.v.t. - föreställande en födande ormgudinna, ett i Norden annars sällsynt motiv.

²² uppgifterna är hämtade ur Dagens Nyheter 25/10 2000, under rubriken ’DN gratulerar’ (av Gitta Magnell).

²³ Carlssons Bokförlag, 1994

Birgitta Onsell är även redaktör för en bok som heter *Någonting annat har funnits...*²⁴. Det är en antologi som utgår från ett tvådagarsseminarium som Tealogerna anordnade i februari 1998 på Historiska museet i Stockholm. Här finns bidrag av Eva Moberg ('Någonting annat har funnits'), Lena Lervik ('Symbolernas sällsamma världar'), Görel Cavalli-Björkman ('Arvet från Den svarta gudinnan'), Birgitta Svanberg ('Den dolda gudinnan i Selma Lagerlöfs diktning') m.fl.

Vad ormsymboliken beträffar skriver Lena Lervik:

/---/ I mytemas förtid var ormen nämligen Gudinnan själv, d.v.s. liv och död och odödlighet. Hon ömsar ju skinn. Ormen var ljus och mörker och hon var gott och ont. Från början var hon som framgått Gudinnan själv, sedermera Gudinnans make. Den ursprungliga *Eva* hade ingen make utom ormen (på arabiska är ordet för orm och liv detsamma, nämligen *Eva*).

Ordet för präst hos det antika arkadiska folket betyder ormtjusare. I Indien fanns *Kel Mari*, ormen, som i södem benämndes *Kali* eller *Yama Mari*. Tidiga kristna kallade Maria för *Yama Mari* eller *Mary Yam*. I tantrisk buddism identifierar man *Da Lai Lama* som en inkarnation av *Yama Mari* (Gudinnan Mari).

Ormen utlöste syndafallet. Myten kan också tolkas som människans erövring av "självet" på bekostnad av en gudomlig tillvaro d.v.s. det tillfälle i människoutveklings historia, då vi blev medvetna och därmed uteslutna ur den bekvämliga omedvetenheten! /---/

²⁴ Carlssons förlag, 1999

C G Jung

I boken *Aion - om Självets symbolhistoria*²⁵ som utkom 1951 och således tillhör Jungs senare produktion, ”undersöker Jung kristendomens uppkomst och historia. Utifrån såväl gnostiska, alkemiska, astrologiska som kristna källor diskuterar Jung det ondas problem, föreställningen om den yttersta tiden och Antikrist. Jungs granskning av Kristusgestalten är samtidigt en resa i Självets historia.”²⁶ (*Aion*, ’eon’, som framställdes med lejonhuvud och omslingrad av en orm symboliserade den oändliga, eller potentiella, *tiden*; den har även gestaltats som *Chronos*, ’tid’, *Saeculum*, ’tidsålder, sekel’ och *Zervan akarana*, ’den oskapade tiden’. Den senare var enligt en form av iransk teologi fader till tvillingarna Ohrmazd/Ahura Mazda, ’sanningen’ och Ahriman/Angra Mainyu, ’lögnen’. Här uppstod dualismen mellan gott och ont.)

Jung studerade grundligt kristendomens tvåtusenåriga historia. I ’Aion’ behandlar han motsatsernas problematik, *Mysterium Coniunctionis*, under hela den kristna epoken. Han ansåg att eftersom Kristus framställs så ensidigt ljus i Nya testamentet finns där implicit en risk för en *enantiodromia* (en omsvängning från den ena motsatsen i en polaritet till den andra).

²⁵ NATUR OCH KULTUR, 2000

²⁶ Citat från baksidetexten

Kristus delar många symboler med djävulen, t ex lejon, *orm* och fisk.²⁷ Jung påpekade också att morgonstjärnan, *Venus*, symboliserar både Kristus och djävulen.²⁸

Till Kristi dubbelaspekt hör även legenden *Pistis Sophia* (200-talet), som också uppstod i Egypten. Maria, Modern, säger till Jesus: ”När du var liten, innan anden kommit över dig, kom anden från höjden in i mitt hus, medan du var tillsammans med Josef ute på ett vinberg, och den liknade dig, och jag kände inte igen den utan trodde att det var du. Och anden frågade mig: ’Var är Jesus, min broder? Jag vill gå och möta honom.’ Och när den sagt detta till mig greps jag av tvivel och tänkte att det var ett spöke som ville fresta mig. Då grep jag honom och band honom vid foten av den säng som fanns i mitt hus, och gick och letade reda på dig och Josef, och fann er på vinberget, där Josef slog ner pålar. Där hände det sig att du, när du hörde mig berätta för Josef om saken, förstod, gladdde dig och sade: ’Var är han? Jag vill se honom, ty jag väntar honom här.’ Men det hände sig då, när Josef hört dig säga dessa ord, att han blev bestört, och vi gick tillbaka tillsammans, trädde in i huset och fann anden bunden vid sängen. Och vi såg på honom och dig och fann att du liknade honom; och den som var bunden vid sängen blev befriad, han omfamnade och kysste dig, och du själv kysste honom, och ni blev ett.”²⁹

Spänningen i den dualitet vilken Jung definierar som *Mysterium Coniunctionis* menar han att även *Leviatan*, ’den gamle ormen’, är bärare av; ”som faktiskt visar sig vara delad i två kön, ty det finns en hane och en hona”.³⁰ ”Trots den uttalade fördubblingen av *Leviatan* i de senare texterna är det ändå mycket sannolikt att det ursprungligen fanns endast *en Leviatan*, som är belagd mycket tidigt, nämligen i Ugaritexterna från Ras Shambra (omkr. 2000 f. Kr.)”

’Sonen’ har i många läror associerats till ’ormen’.³¹ Den kristne teologen Hippolytos (ca 160/170 - 235) hävdade t.ex. att

...ingen kan bli frälst utom genom Sonen: *Men denne är ormen*. Ty som han kom från ovan med Faderns kännetecken, så är det också han som återför dessa kännetecken dit upp, sedan de blivit väckta ur sömnen, och i det att han därifrån och hit överför de Faderns kännetecken som har utgått substantiella ur det substanslösa.

²⁷ Vad ’fisksymboliken’ beträffar, jfr *mandorla*; min anm.

²⁸ se Barbara Hannah *C G Jung - liv och gärning*, CJP (1991); se även *Aion* sid 303, 313

²⁹ sid 103

³⁰ se sid 146,148 ff

³¹ se sid 230 ff

/---/ Sålunda framskaffar omen ur världen det släkte som skapats till (Faderns) avbild och är fullkomligt väsenslikt (av samma substans som Fadern)...

Jung hävdar även att *ormen* är en ekivalent till *fisken*; fisken dyker upp ur ett okänt djup och ormen träder på ett hemligt sätt ut ur *mörkret*. De är även symboler för psykiska rörelser eller upplevelser som överraskande dyker upp ur det omedvetna:

Ormen är närvarande på ett förskräckande sätt, och man finner den på oväntade ställen när man minst anar det. I likhet med fisken personifierar den det mörka och avgrundsdjupa, djupt vatten, skog, natt och grotta. När det primitiva medvetandet säger "orm", så menar det därmed upplevelse av det utommänskliga. Ormen är inte någon allegori eller metafor, utan själva dess sällsamma gestalt är symbolen, och det är väsentligt att "Sonen" har ormgestalt och inte omvänt; ormen betyder inte Sonen.³²

Han påpekar även att Självet ofta manifesterats i de välkända cirkel- och kvaternitetssymbolerna. Dessa beskriver en helhet som består av både medvetet och omedvetet (underförstått alltså även både 'manligt' och 'kvinnligt') innehåll. Som ett exempel härpå nämns *ormen som biter sig i svansen (uroboros)*.

Det framhålles dock att ormen ingalunda hade enbart en god aspekt; djävulen, 'den gamle ormen', var trots allt Kristus' ärkefiende (Upp. 12:4). "I ormgestalt bebor han jordens innandöme, har kropp, själ och ande; som *homunculus* (litet människoliknande väsen) föreställer man sig honom i människogestalt och uppfattar honom som 'en jordisk gud'. Härav ser man tydligt att ormen antingen var ett föregångsstadium till människan /---/ och det berättigade i ekvationen Naas= Nous=Logos= Kristus=den högre Adam."³³

Naasenerna (en judisk/gnostisk sekt) betraktade *Naas* (ormen) som centrum i sin gudavärld. Denne var ett mörkt djuriskt förstadium till människan (dvs. Adam).

2. DISKUSSION

Tealogernas ståndpunkt

Tealogernas programförklaring bygger på forskning som anser sig bevisa att 'den patriarkala tidsålder' vi lever i har föregåtts av matristiska samhällen, dvs matrilinära, matrilokala och

³² se *Aion* sid 234

³³ se *Aion* sid 285 - 287

matrifokala kulturer. (Matrilinär: avkomman räknad på kvinnolinjen. Matrilokal: barn och man bor hos kvinnan och hennes släkt. Matrifokal: modern är det centrala, det biologiska faderskapet är okänt eller oväsentligt.)³⁴

Ormen är blott en av flera symboler som teologerna lyfter fram och belyser i en ny dager. Det är inte oproblemiskt att här just isolera *ett* fenomen; det är ofrånkomligt att det blir något 'hängande i luften' när man inte beaktar hela komplexet.

Lena Lervik härleder i sin essä *Symbolernas sällsamma världar*³⁵ en mängd en mängd ord och begrepp som hon relaterar till denna forntida gudinneskult. Hon skriver t.ex. *Den ursprungliga Eva hade ingen make utom ormen (på arabiska är ordet för orm och liv detsamma, nämligen Eva)* (sid 15 i detta material). Det är intressant men jag skulle önska att här funnes utförligare förklaringar och källanvisningar. (Jag har själv försökt undersöka ovanstående påstående och därvid funnit att: Eva = hawa /'haoua', eng. transskribering; hay = liv, moder till allt levande; haye = en arabisk form av 'orm'. *Adam* betyder f.ö. 'av ingenting'.)

Hon skriver vidare att ”i myternas förtid var ormen nämligen Gudinnan själv, d.v.s. liv och död och odödlighet. Hon ömsar ju skinn. Ormen var ljus och mörker och hon var gott och ont. Från början var hon som framgått Gudinnan själv, sedermera Gudinnans make.” Detta är oklart och motsägelsefullt; liv *och* död är exempelvis en sak, *odödlighet* något annat.

”Ormen var ljus och mörker och hon var gott och ont.” Detta beskriver en komplexitet och problematik som jag vill hänföra till det jungianska kapitlet.

”Från början var hon som framgått Gudinnan själv, sedermera Gudinnans make.” Det påståendet relaterar jag till vad jag här återger på sid 8, nämligen att ”Tamnuz dock ursprungligen *inte varit en gud*, utan en gudinna. I flera sumeriska inskrifter kallas han för *Härskarinnan i staden Kinuir; Moder Ormen/Snoken*” Tamnuz/Dumuzi som sedermera associeras till Inanna som hennes make var således själv ursprungligen en gudinna. Detta kan i sig ses som en bekräftelse av teorin om en förskjutning från ett matrifokalt till ett patrifokalt samhälle. (En liknande förskjutning anses f.ö. ha skett med vanernas fruktbarhetsgudinna Nerthus i det hon transformerades till asarnas Njord.)

³⁴ se *Någonting annat har funnits...*; bidrag av Eva Moberg, sid 12

³⁵ se *Någonting annat har funnits*, sid 47

”I myternas förtid var ormen nämligen Gudinnan själv”; jag vet inte vad Lena Lervik implicerar i detta, men det ger mig två associationer, nämligen för det första: Om man tänker sig våra äldsta högkulturer, nämligen den egyptiska och den sumeriska (och för den delen även den hinduiska), så har de uppkommit i bördiga floddalar: Nilen, Eufrat/Tigris (och Indus). Floden var den livgivande. Att *likna en flod vid en orm* är ej särskilt långsökt. (*Aredvi/Anahita* var i mazdaismen vattnets och fruktbarhetens gudinna; Aredvi var en mytisk flod. Denna gudinna var mycket hyllad och influerade Kybele såväl som Artimes och Afrodite.³⁶)

För det andra kan man väl se *Lilith* som identisk med ’ormen’: hon var Adams första hustru som Gud skapade långt innan Eva. (1 Mos. 1:27; ”Och Gud skapade människan till sin avbild, till Guds avbild skapade han henne, till man och kvinna skapade han dem.”) Hon var inte gjord av Adams revben utan en fullt självständig varelse som inte alls ville underordna sig mannen. På grund av detta sitt sturska sinnelag fördrevs hon ut i öknen. I konsten avbildas hon ibland som *en orm med kvinnoansikte*.³⁷

I Inanna-myten (sid 8) möter vi Lilith för första gången; *då byggde en orm, som inte lät sig blidkas, sitt bo i huluppu-trädets rötter. /---/ Och den mörka jungfrun Lilith byggde sig ett hem i trädets stam*. På sid 63 i ”Efter tusen år av tystnad...” visas en ca 4000 år gammal terrakottarelieff föreställande Lilith. Hon har simfötter, är bevingad och flankeras av lejon och ugglor. B. Onsell:

Flygande lämnade hon herrarnas Eden för att på egen hand reda sig en boning vid Röda havets strand. I bibeln förvandlades den foma, vördade kanaaneiska gudinnan *Lilith* till en oren ande och förvisades till öde bergstrakter, att umgås med vederstyggliga schakaler och gastar. I litteraturen har hon beskrivits som ’alla demoners och onda andars moder’.

Isaac Bashevis Singer novell *Det hemska världshuset*³⁸ kan ses som exempel på detta sista påstående:

...Jag, häxan Dobooshova, och jag, djävulen Lapitut, svär vid Satan, *Lilith* och vid alla onda makter...;

...min (alltså häxans) anmoder *Lilith* den första...;

³⁶ Sv.Uppslagsbok, 1933

³⁷ se Bra Böckers HEXIKON; *INANNA, HIMLENS OCH JORDENS DROTTNING* sid 156

...Dessa bor långt borta i öknen, i sin kung Asmodeus underjordiska stad. Det påstås att Asmodeus har ett skägg som räcker ända ner till marken och två väldiga horn på huvudet. Han sitter på en tron som hålls uppe av fyra ormar i stället för ben. Han har många hustrur, men hans favorit är fortfarande *Lilith*, som dansar för honom varje kväll till en djävulsorkesters skrällande musik...

Onekligen verkar det finns ett släktskap mellan 'en mörk och underjordisk', ktonisk, och sexuellt laddad aspekt av kvinnlighet och den bild som Lilith symboliserar. Kan det inte möjligen vara hon som prasslande förledde Eva den där gången i Paradiset? Att anta ormskepnad om man smidigt och obemärkt önskar nästla sig in någonstans torde vara ett utmärkt koncept.

När människorna först blev jordbrukande och började använda plog tycks en oerhört genomgripande attitydförändring ägt rum, *ägande* och *kontroll* blev viktigt för mannen. Även ägande av kvinnan och kontroll över hennes fruktsamhet. Kvinnans 'farlighet' måste elimineras, och om inte det lät sig göras åtminstone osynliggöras, dvs förpassas till 'underjorden' (alt. det omedvetna). En lämplig taktik för makthavarna är därvidlag naturligtvis att smutskasta och nedvärdera ej önskvärda faktorer.

Boken *Någonting annat har funnits* recenserades i Dagens Nyheter (17/5 -99) av Nina Björk. Hon ifrågasätter innehållets vederhäftighet och menar att bevisen för forntida matriarkat och gudinnekulter är alltför vaga, snarare är detta "en religiös uppbyggelseskraft" för sökande kvinnor.

Jag finner personligen att vissa delar av 'budskapet' är påfrestande romantiserade och tendentiösa, vilket är synd ty här finns även många intressanta fakta och seriös forskning.

C G Jungs ståndpunkt

Omslagsbilden föreställer guden Seths kamp mot kaosormen Apep/Apophis. *Han hjälper* således solguden Re på hans nattliga färd genom underjorden. Den gängse bilden av Seth är annars att han själv är den onde förgöraren och minst av allt någon hjälpare - han dödade sin broder, den gode Osiris. Seth förknippades med öknen, den ostrukturerade och farliga vildmarken ('kvinnliga' egenskaper, jfr Lilith), Osiris med den bördiga och civiliserade

³⁸ se I. B. Singer *SAGOR*, Brombergs (1995), sid 319 och 325

Nildalen. (Intressant nog läser jag just i en bokrecension ³⁹ av Anna-Britta Ståhl att även kattgudinnan Bastet hade sina duster med Apophis. Kattdjur var ofta gudinnornas följeslagare, och därtill, följaktligen, under medeltiden djupt hatade och förföljda av kyrkan. Katten är ju inte någon servil och foglig skapelse, ej 'gudi behaglig'; jfr Lilith.)

Jung var mycket sysselsatt med den dualistiska problematiken gott-ont; manligt-kvinnligt. Denna motsatsernas problematik kallade han *Mysterium Coniunctionis*, vilket är ett alkemiskt begrepp. Det finns ett annat begrepp 'solve et coagule', vilket innebär att något först måste upplösas, differentieras, och sedan återställas - och först då är det fullkomligt. Om man applicerar denna tankegång på en psykisk process (vilket alkemisterna gjorde; de hade ett laboratorium för guldframställning och ett *oratorium* för själens förädling), betyder det att själva motsägelsen, polerna i dualiteten, på något sätt först måste synlig- och medvetandegöras och därefter åter integreras. Detta innebär således att de *i sig* är två sidor av samma mynt.⁴⁰ ...*Och sålunda höjde Gud klyvyxan och delade människan i två hälfter, en manlig och en kvinnlig; ...födde Zervan tvillingarna Ohrmazd och Ahriman; ...var faktiskt Levitan, den gamle ormen, delad i två kön, ty det fanns en hane och en hona;*

För att återgå till 'den onde' guden Seths roll i detta drama; personifierar han 'den gode' solguden Res skuggaspekt? På samma sätt som Jung relaterar Kristus till Antikrist osv. - i den mån som Kristus är ekvivalent med *Själv*et måste däri finnas en integrerad negativ aspekt - eljest ingen *helhet*.

Ett av Jungs slagträn är begreppet *enantiodromia* (sid 17); om något framställes alltför ensidigt finns alltid en risk dess radikala motsats tar överhanden, fiendskap och förnekande istället för samarbete (jfr dr Jekyll-mr Hydesyndromet). Detta kan sägas ha hänt i vår tid med 'de manliga' och 'de kvinnliga' egenskaperna. Jung menar att många av de både enskilda mentala och övergripande samhällseliga problem som är typiska för vår tid beror på en obalans. Det är en 'bristsjukdom' som uppstår genom att vi i stället för att i medvetandet integrera alla delar/puzzelbitar projicerar dem på vår omgivning - i synnerhet de obehagliga skuggaspekterna.

Det förklarar varför Kristus delar många symboler med djävulen, t.ex ormen och morgonstjärnan Venus; *kristusmedvetandet beskriver en helhet*. Underförstått att där finns även de motsatta och negativa aspekterna integrerade, det är helt enkelt androgynt. (Att Venus som är så symboliskt allierad med kvinnlig sensualism och sexualitet förknippats med

³⁹ i CJP:s NYHETSREVY, nr 30 dec.2000 (M-L v Franz "The Cat")

⁴⁰ Jung presenterar sin dualistiska gudsbild och syn på teodicéproblematiken i boken *Svar på Job*, Natur och Kultur (1954)

djävulen är ej särskilt förvånande.) Jung uttrycker ej explicit att ormen är speciellt relaterad till gudinneskult. Jag vet ej i vad mån han var insatt i denna forskning.

Aion framställs med *lejonhuvud* och omslingrad av en *orm-spiral*. Ett lejonhuvud är 'strålärt' (jfr gloria) dvs det torde föreställa solen, vilken betraktats som en manlig gudom. Ljuset står ju för 'upplysning' dvs manliga egenskaper som rationalitet, medvetenhet osv.

En orm som slingrar sig i spiral runt exempelvis ett träd är en gammal mytisk symbol för hur jordenergin, således en 'kvinnlig' komponent, stiger upp.⁴¹ (Spiralen är liksom ormen en komplex och mångtydig symbol, jfr kundalinisymboliken.)

Aion är ju identisk med *Zervan akarana* (sid 16), vilken i sin tur är fader till tvillingarna Ohrmazd, 'sanningen' och Ahriman, 'lögnen'. Dessa båda motsatser måste återgå i en enhet ('coagule') för att *Mysterium Coniunctionis* ska fullbordas.

3. AVSLUTNING

Allmänt

Om man slår på 'orm' i ett symbollexikon⁴² får man napp över hövan så att säga. Få eller inga andra slagord renderar så många sidors svar. Ormen som symbol är alltså mångtydig, den kan vara kvinnlig, manlig (fallisk) eller androgyn och självalstrande. Den har förknippats med jordens alstrande (kvinnliga) kraft, med underjord och sexualitet och även med död och mörker. Den är även en medlare och budbärare mellan himmel och jord, mellan ovan och nedan (jfr Hermes).

Men som ktonisk står den trots allt i första hand i ett fientligt förhållande till ljuset och solen. Detta ser jag egentligen som den springande punkten - den rationella upplystheten tillhör ju den manliga sfären, det irrationella mörkret den kvinnliga. Tid och rum strukturerar vårt vakna, rationella och medvetna liv. Svärtan⁴³ står för motsatsen; för det omedvetna, sömnen, natten, döden; ett tids- och rumslöst kaos men också en potentiell energi. I den judisk/kristna kontexten har mörkret och dess budbärare ormen fått klä skott för skrämmande död och olycka. Det är dock att blunda för halva sanningen; dag och natt, liksom liv och död, förutsätter varandra.

⁴¹ se David Fontana *Symbolernas hemliga språk*, Forum (1994)

⁴² J. C. Cooper *Symboler*, Forum (1989); H. Biedermann *Symbollexikonet*, Forum (1991)

⁴³ se även ang. svärtans symbolik: Görel Cavalli-Björkman *Den svarta madonnan*, CORDIA (1996)

Följande citat ur Anthony Stevens bok *JUNG, om hans liv och verk*⁴⁴ belyser kopplingen 'sexualitet - död':

Födelse, fortplantning och död - desintegration och reinkarnation i evig kretsång - sådan är tillvarons grund på denna planet, och den kan bara de allra lägsta organismerna undgå. /---/ Det som möjliggjorde vår evolution och säkrade vår fortlevnad var naturens upptäckt av den sexuella fortplantningen, men med sexualiteten kom dess oundvikliga bieffekt - döden. Naturen krävde individens dödlighet i utbyte mot släktets odödlighet. Innan varje generation vissnar bort har dess nya kombination av kromosomer genom sexuell fortplantning gjort det möjligt för nästa generation att anpassa sig till nya krav i miljön och för nya arter att utvecklas genom mutation. Den individuella döden är priset för den kollektiva fortlevnaden, och involution är förutsättningen för evolution.

Gilgamesh/Inanna

Ormar (eller drakar) har vaktat trösklar, tempel, skatter, esoteriskt vetande och alla mångudar/gudinnor. Ormen ansågs även bevaka livets och dödens hemlighet; genom skinnömsningen födde och förnyade den ju sig själv.

I den grekiska mytologin figurerar en fjärrskådare vid namn Polyides som med hjälp av 'en orm med en ört i munnen' lyckades väcka en död pojke till liv. Var det månne just densamma ört som ormen stal av Gilgamesh (sid 7) några tusen år tidigare? Vad honom beträffar så dök han också upp i Inannas heliga trädgård där hon planterat *huluppu-trädet* bland vars rötter *ormen som ej lät sig blidkas* byggt sitt bo och i vars stam *den mörka jungfrun Lilith* rett sitt hem (sid 8):

Gilgamesh, den tappra krigaren Gilgamesh,

/---/

Han trädde in i Inannas heliga trädgård.

Gilgamesh dödade ormen som inte lät sig blidkas.

/---/

Och Lilith förstörde sitt hem och flydde till vilda obebodda trakter.

Gilgamesh lossade då huluppu-trädets rötter;

Och stadens söner följde honom

Högg av dess grenar.

⁴⁴ MÅNPOCKET (1993), sid 190

Och när han såg henne sade han: ”Det är du som givit mig liv: du skall kallas Moder åt det Levande /Eva/; för det är hon som är min Moder. Det är hon som är Läkaren och Kvinnan och Hon Som Har Fött.”

(När Adam så tillsades av Skaparen att inte lyssna på Eva ”tappade han kontakt med anden tills hon åter visade sig *i en orms gestalt*”):

Då kom den Kvinnliga Andliga Principen /i/ Ormen, Läraren; och den undervisade /dem/ och sade: ”Vad var det han sade er? Var det: Från varje träd i Lustgården skall du äta; men - ät inte från kunskapens träd på gott och ont?”

Den köttsliga Kvinnan sade: ”Han sade inte bara ’Ät inte’ utan ’Rör det inte; för den dag ni äter av det skall ni döden dö.’ ”

Och Ormen, Läraren, sade: ”ni skall inte döden dö; för det var av svartsjuka som han sade detta till er. I stället skall era ögon öppnas och ni skall bli som gudar och kunna skilja på gott och ont.” Och den Kvinnliga Undervisande principen togs från Ormen, och hon lämnade den efter sig som enbart ett jordiskt ting.⁵²

Slutsats

Har kristendomen, en patriarkal och hierarkiskt uppbyggd organisation och religion förnekats och nedvärderats ormen, denna ’Gudinnans’ symbol par excellence, på grund av att den symboliserar ett potentiellt hot mot den patriarkala makten?

Det är en åsikt som Tealogerna företräder. De hänvisar till den höga status och det symboliska värde som de anser att *ormen* haft i forntida kvinno/gudinnecenterade kulturer. Och förvisso har den spelat en central roll i den religiösa mytologin; ett arkaiskt väsen ’i djupet’. Vad den symboliserat har visserligen varierat, men dess ktoniska prägel är uppenbar; den är (liksom ’de kvinnliga funktionerna’, födande etc.) förankrad i Naturen. Därmed tillhör den ’den mörka sfären’, som i och med att dualismen uppstod (den onde Ahriman levde i mörkret, hans gode tvillingbroder Ahura Mazda i ljuset) blev ett farligt hot. Detta ’mörker’ har i modern tid även allegoriskt i ett psykologiskt vokabulär tolkats som ’det omedvetna’. Dualismen anses ha starkt influerat judendomen - och följaktligen även kristendomen. Det vilda och otämjda; det

⁵² se E. Pagels *ADAM, EVA OCH ORMEN*, sid 135-136

omedvetna, det irrationella och instinktiva, måste tuktas och helst elimineras (jfr den ständigt hotande kaosormen Apep/Apophis som *äter* ljuset). Därmed förknippades även själva *materien* (av lat. 'mater'= moder) med synden och det ondas källa - till skillnad från det över världen upphöjda goda. Eva, och med henne Kvinnan, dömdes genom sitt samröre med *ormen* (Lilith?) till SKYLDIG:

Tertellianus (ca 160 - 220) såg Genesis 3 som ett tillfälle att påminna sina "systrar i Kristus" om att även de bästa av dem faktiskt var Evas medbrottslingar:

Ni är djävulens ingångsport... ni är hon som övertalade honom som djävulen inte vågade angripa... *Vet ni inte att var och en av er är en Eva? Guds dom över ert kön lever kvar i denna tidsålder; skulden lever med nödvändighet också kvar.*⁵³

De apokryfiska och gnostiska evangelierna visar en betydligt liberalare kvinnosyn än de gängse bibliska texterna; sålunda stämplades de som kätterska av de ortodoxa kyrkofäderna.

Den politik som utvecklades inom den katolska kyrkan under de första århundradena var både kvinno- och sexualfientlig. Redan själva avelsen befläckade barnet med *arvsynden*. Maktbegär, dvs skräck att mista kontrollen, torde medvetet och/eller omedvetet ha drivit fram denna *mot* Naturen stridande uppfattning.

SAMMANFATTNING:

Finns det andra motiv för människors skräck ock avsky för ormar än deras faktiska farlighet? Om man blickar bakåt i historien, i detta fall begränsad till Orienten samt det östra Medelhavsområdet, finner man snart att ormen spelat en väsentlig roll i mytologi och religion. I denna uppsats redovisas 'ormens väg' allt ifrån våra äldsta högkulturer Sumer (Babylonien) och Egypten, via grekisk och biblisk tradition till moderna tolkningar av den psykiatern Carl Gustav Jung samt den svenska feministiska föreningen Tealogerna.

⁵³ se E. Pagels *ADAM, EVA OCH ORMEN*, sid 130

På flera tusen år gamla kilskrifttavlor finns såväl dramatiska som poetiska texter som avslöjar hur hjältekonungen Gilgamesh av 'en orm' blir bestulen på den odödlighetsört som han lyckats erövra, och hur 'ormen som ej lät sig blidkas', bygger sitt bo bland rötterna i gudinnan Inannas träd.

I Egypten symboliserade ormen Apep/Apophis kaoset i nattens (och dödsrikets) tids- och rumslösa mörker. Ormen förknippades även med andra gudar - efter hand dock främst med gudinnor.

Mycket gamla kultplatser funna på Cypern påvisar kult av en Modergudinna. Mot slutet av tidigcypriskt tid fick hon sällskap av ormar; här torde det finnas en koppling mellan fruktbarhet och underjorden. Även en kretensisk gudinna som håller ormar i händerna är välkänd. På det grekiska fastlandet återfinns ormen t.ex. som Athenas heliga djur. Den förknippas också med läkeguden Asklepos och 'gudarnas budbärare' Hermes. De ktoniska gudarna/gudinnorna i den grekiska gudavärlden representerade hemlighetsfulla makter och uppfattades ofta som hund- eller ormgestaltade.

I Bibeln framställs ormen i stort sett genomgående mycket negativ, som djävulens språkrör. C G Jung framhåller i sin bok *Aion - om Självet symbolhistoria*, att Kristus faktiskt delar många symboler med djävulen, bl. ormen. Han var djupt engagerad i den dualistiska problematiken gott-ont, kvinnligt-manligt etc. och han ville påvisa att för att nå 'helhet' (jfr Självet) måste även *skuggan* integreras i medvetandet. Han menar också att när något framställs alltför ensidigt föreligger alltid en risk för *enantiodromia* (dvs en omsvängning från den ena motsatsen i en polaritet till den andra). Som exempel därpå nämner han föreställningen om Antikrist. Hans tolkning av ormsymboliken är i första hand allegorisk och psykologisk; han relaterar till Kristusgestalten, ej 'Gudinnan'.

Teologerna hävdar bl. a. att det i forntiden skett en förskjutning från ett matrifokalt till ett patriarkalt samhälle. (När människorna först blev jordbrukande och började använda plog tycks en oerhört genomgripande attitydförändring ägt rum, *ägan* och *kontroll* blev viktigt för mannen.) De anser även att kristendomen är en patriarkal och hierarkiskt uppbyggd organisation och religion, som förnekade och nedvärderade den med 'Gudinnan' förbundna ormen på grund av att symboliserar ett potentiellt hot mot den patriarkala makten.

Litteratur- och referensförteckning

- Bernal, M (1997) *Svart Athena*. Brutus Östlings förlag
- BIBELN, 1917 års översättning
- Biedermann, H (1991) *Symbollexikonet*. Forum
- Briem, E (1932) *Mysterier och mysterieförbund*. Natur och Kultur
- Brinton Perera, S (1994) *INANNAS RESA*. CJP
- Cavalli-Björkman, G (1996) *Den svarta madonnan*. Cordia
- Cooper, J C (1989) *Symboler*. Forum
- Englund, G (1997) *Så tänkte de; essäer om det forntida Egypten*. Carlssons
- Fontana, D (1994) *Symbolernas hemliga språk*. Forum
- Gimbutas, M (1989) *The Language of the Goddess*. Thames and Hudson Ltd, London
- Hannah, B (1991) *C G Jung - liv och gärning*. CJP
- Henrikson, Törngren, Hansson (1981) *HEXIKON*. Bra Böcker
- Jensen, Rothstein, Sörensen (1999) *RELIGIONSHISTORIA*. Nya Doxa
- Jung, C G (2000) *Aion - om Självet's symbolhistoria*. Natur och Kultur
- Jung, C G (1954) *Svar på Job*. Natur och Kultur
- Lehmann, E (1924) *ILLUSTRERAD RELIGIONSHISTORIA*. A.Bonniers förlag
- Onsell, B (1990) *Jordens Moder i Norden*. Carlssons
- Onsell, B (1994) *Efter tusen år av tystnad... gudinnebilder och glömda spår*. Carlssons
- Onsell, B (1999) *Något annat har funnits...* Carlssons
- Pagels, E (1989) *ADAM, EVA OCH ORMEN*. Wahlström & Widstrand
- Pagels, E (1999) *De gnostiska evangelierna*. W&W
- Perera, B S; se 'Brinton'!
- PRISMAS STORA BOK OM MYTOLOGI* (1999)
- Sharp, D (1993) *Jungiansk ordbok*. CJP
- Singer, I B (1995) *SAGOR*. Brombergs
- Stevens, A (1993) *JUNG, om hans liv och verk*. MÅNPOCKET
- Svensk Uppslagsbok* (1933)
- Tallqvist, K (1977) *Gilgames-eposet*. AWE/GEBERS
- Whitmont, E (1992) *Symbolernas värld*. CJP
- Winblad, M-L (1995) *DEN SKÄGGIGA GUDINNAN*. Valentin förlag
- Wolkstein, D/Kramer, S N (1995) *INANNA, Himlens och Jordens Drottning* Trevi

'Mandorla' och 'Kvaternitet' - vad är det? Om konstprojektet Dalens Ande i Säterdalens ravinsystem; <http://www.lakris.nu/kwh> (Kristina W-Hedman)

Dagens Nyheter 17/5 1999; bokrecension (*Någonting annat har funnits*)

Dagens Nyheter 25/10 2000; 'DN gratulerar'

CJP:s NYHETSREVY, nr 30, dec.2000

Bildtexter

1. Omslagsbild: Den egyptiske guden Seth betvingar kaosormen Apep/Apophis som angriper solbåtens färd genom natten. Ur G.Englund *Så tänkte de - essäer om det forntida Egypten*, (Carlssons) sid 89

2. Sid 12: Ormgudinna/prästinna från Kreta. Ur B.Onsell *Efter tusen år av tystnad*, (Carlssons) sid 79

3. Sid 16: Bild från vas, föreställande hesperiderna, Nattens döttrar, som tillsammans med en orm vaktar de gyllene frukterna i en mytisk underbar trädgård (varifrån f.ö. levererades ambrosia och nektar till de grekiska gudarna). Ett av Herakles stordåd beskriver hur han stjal äpplen där. Ur B. Onsell *Någonting annat har funnits*, (Carlssons) sid 43

4. Sid 17: 'Aion'. Ur Martin P:n Nilsson *Den romerska kejsartiden* del 2, (P.A.Norstedt & söner) sid 403